

SAVA ŽIVANOV, Beograd

TRANSFORMACIJA SOCIJALISTIČKE DRŽAVNOSTI U KOMUNISTIČKO SAMOUPRAVLJANJE

(Stanovišta sovjetskih teoretičara)

Otkrivanje i utvrđivanje suštine i puteva prerastanja socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje predstavlja jedno od centralnih pitanja savremene sovjetske pravne i političke teorije. Opšteteorijska razrada ove složene problematike pokrenula je u sovjetskoj nauci mnoga pitanja, o njima su vođene interesantne rasprave, izražena brojna stanovišta i razvijene različite koncepcije. Već to, samo po sebi, pobuđuje interes za njihovo upoznavanje. Ove koncepcije predstavljaju svojevrsni izraz i odraz društvene prakse na kojoj se baziraju i koja ih u određenoj meri sledi, a isto tako vrše stanovit uticaj na koncepcije i praksu ne malog dela socijalističkih zemalja i komunističkih partija. Sve to čini dovoljne razloge da se neka interesantnija pitanja izlože i neka celovitija stanovišta o ovoj problematici prezentiraju i našoj javnosti, što je i namena ovog priloga.

Prerastanje socijalističke državnosti u komunističko samoupravljanje postalo je predmet naučne rasprave tek kada su odbačene Staljinove koncepcije o jačanju klasne borbe i države u socijalizmu kao »pogrešne teorijske formule«¹ i kada se oficijelna sovjetska ideologija orijentisala na »razgranatu izgradnju komunizma u SSSR-u«. Prvi korak u toj preorijentaciji izvršen je na XXI kongresu KPSS 1959. godine, kada se, nakon tri decenije, ponovo moglo da govori i raspravlja o odumiranju države i razvoju samoupravljanja. Tada je Hruščov istakao tezu da »pitanje o odumiranju države, ako se ono shvati dijalektički, jeste pitanje o razvoju socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje«². Na XXII kongresu KPSS 1961. godine istaknuto je da se već odvija proces odumiranja države i nastajanja samoupravljanja, a u Programu KPSS, usvojenom na tom kongresu, izložen je razvijeni koncept o procesu odumiranja države kao prerastanju socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje³. U materijalima XXIII i

¹ O preodolenju kul'ta ličnosti i ego posledstvij. Postanovlenie CK KPSS 30 juna 1956 goda (»Pravda«).

² Vneočerednoj XXI s'ezd KPSS. Stenogr. otčet, t. I, Moskva, 1959, str. 102.

³ Programma Kommunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza. izd. »Pravda«, Moskva, 1961, str. 109, 110.

XXIV kongresa KPSS (1966. i 1971. godine) prihvaćen je i dalje razvijen ovaj koncept, naročito u okviru koncepcije o tzv. razvijenom socijalističkom društvu kao stepenici prelaza ka komunizmu.

U ovom oficijelnom sovjetskom konceptu bitna su tri momenta:

prvo, prerastanje socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje predstavlja osnovni smisao i sadržaj prelaza društva iz socijalizma u komunizam,

drugo, magistralna linija, putevi i forme ove transformacije svode se na »svestrano razvijanje i usavršavanje socijalističke demokratije, čija je klasna suština, smisao i sadržaj u sve širem učešću narodnih masa u upravljanju«⁴ i

treće, taj preobražajni proces prerastanja političke u samoupravnu organizaciju društva već je započeo u SSSR-u i u toku dugotrajnog razvitka započete kvantitativne promene postepeno će izrastati u novi kvalitet.

Ovi oficijelni pogledi KPSS, kao i fundamentalni stavovi naučnog socijalizma, predstavljaju i polazna stanovišta svih sovjetskih autora koji se zanimaju ovim pitanjima. Međutim, na svim zajedničkim ishodištima izrastaju brojna, često dosta različita stanovišta, pogledi i koncepcije sovjetskih autora. Njihove poglede na ova pitanja, čini nam se najcelishodnijim, grupisaće se u dva kompleksa problema:

1. Suština procesa transformacije državnosti u samoupravljanje, putevi i forme njenog ostvarivanja.

2. Razvojne etape i tempo ovih preobražajnih procesa.

I

U čemu je suština procesa preobražaja socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje, kakvim *putevima* se ostvaruje, koje će postojeće forme političke organizacije društva i kako da prerastu u njegovu samoupravnu organizaciju?

U početku razmatranja ovih pitanja u SSSR-u neki sovjetski naučnici zastupali su stanovište da komunističko samoupravljanje ne nastaje na osnovama državnosti, nego na bazi različitih formi društvenog (samo)upravljanja koje postoje i razvijaju se u socijalizmu. »Država se ne pretvara u komunističko samoupravljanje, nego se zamenjuje njim. Društveno komunističko samoupravljanje izrasta u osnovnom ne iz države, ono je tvorevina društva, njegov proizvod, stvoren uz pomoć države.«⁵ U skladu sa tim na formiranje jedinstvenih socijalnih normi zajedničkog življenja u samoupravnom komunističkom društvu gledalo se kao na zamenu pravnih normi moralnim⁶. Iako su ova gledišta odmah odlučno kritikovana kao jednostrana i antidijalektična, ipak se po-

⁴ M. Suslov: *KPSS — partija tvorčeskog marksizma*, »Kommunist«, No 14/1971, str. 18.

⁵ N. A. Kudinov: *Sovetskaja demokratija i ee formy*, (*Razvitie sovetskoj demokratii i ukreplenie zakonnosti*, sbornik statej, Minsk, 1961, str. 6).

⁶ G. Bëk: *O marksistskoj etike i socialističeskoj morali*, Moskva, 1966, str. 25; A. M. Ajzenberg: *O razvitiu norm socialističeskog obščezitija v edinie pravila kommunističeskog obščezitija*, »Sovetskoe sudarstvo i pravo«, No 12/1961, str. 34-35).

vremeno konstatuje njihova prisutnost ne samo u teoriji, nego i u praksi⁷. Druga i neprekidna borba protiv njih⁸ ukazuje na njihovu postojanu i žilavu prisutnost.

Većina sovjetskih autora, međutim, zastupa stanovište da se proces odumiranja države i razvoja komunističkog društvenog samoupravljanja razvija u dva međusobno povezana i uslovljena pravca — transformacijom socijalističke državnosti i razvojem društvenog (samo)upravljanja. Pri tome oni polaze od teze da se politička organizacija socijalističkog društva i komunističko samoupravljanje, istina, suštinski razlikuju, ali se međusobno ne isključuju, već prepliću i prerastaju jedno u drugo. Socijalističko upravljanje kao vid sve šire i potpunije vlasti naroda stoga se, po njihovom mišljenju, može smatrati oblikom samoupravljanja trudbenika⁹. U skladu sa tim, smatra se da je moguće govoriti »o socijalističkom samoupravljanju, koje je po svom sadržaju istovetno sadržaju socijalističke demokratije. Osnovni vidovi socijalističkog samoupravljanja su socijalističko državno samoupravljanje i socijalističko društveno samoupravljanje«¹⁰. Komunističko samoupravljanje izrasta iz oba ova vida socijalističkog samoupravljanja — i iz državnog i iz društvenog.

Pri razmatranju puteva i suštine procesa odumiranja države i političke organizacije društva i nastajanja komunističkog društvenog samoupravljanja mnogi sovjetski autori polaze od Lenjinovih određenja socijalističke države kao »poludržave«, »ne sasvim države«, »ne države u pravom smislu reči«, »prelazne države«, »prelazne forme od države na nedržavu« i sl.¹¹ Na osnovu toga oni u socijalističkoj državi razlikuju dve strane, dva aspekta, dve grupe funkcija. S jedne strane to su ona obeležja i funkcije koje i socijalističku državu čine državom u užem smislu, koje su po formi slične svakoj državi:

⁷ »Nažalost autori pojedinih naučnih radova i neki aktivisti u praksi svode razvoj socijalističke demokratije na jednostrano oduševljenje samodelatnim formama i, polazeći od toga, oni suprotstavljaju društvene organizacije državnim. Učvrstila se predstava kao da se problem sazrevanja komunističkog društvenog samoupravljanja svodi na mehaničku zamenu državnih formi društvenim, na ubrzano predavanje državnih funkcija društvenim organizacijama« (V. Chikvadze i V. Katok: *Sovetskaia socialističeskaja demokratija*, »Kommunist«, No 5/1966, str. 57).

⁸ Časopis »Kommunist« u brojevima 4/1962, 5/1966 i 5/1967, a časopis »Sovetskoe gosudarstvo i pravo« u brojevima 10/1966 i 2/1967 objavljivali su priloge M. Piskotina, B. Lazareva, D. Gajdukova, N. Kotoka, V. Chikvadzea, N. Farberova, I. Samoščenkina u kojima su kritikovana ova gledišta.

⁹ Pojmom samoupravljanje oni odnose suštinu političke demokratije socijalizma. U tom smislu govori se o »organima samoupravljanja naroda« (G. Glezerman, B. Ukrainev; *Socijalizm i gosudarstvo*, »Problemy mira i socializma«, No 1/1958, str. 25), o tome da celokupni politički sistem »predstavlja samoupravljanje trudbenika« (V. V. Platkovskij; *Političeskaja organizacija pri perehodi k kommunizmu*, Moskva, 1962, str. 86). Suština socijalističke države, a naročito kada ona postaje opštenarodna, označava se kao »forma samoupravljanja naroda«, kao »državno samoupravljanje naroda, koje je istorijska etapa na putu ka komunističkom društvenom samoupravljanju« (F. M. Burlackij, *op. cit.*, str. 134). O raznim aspektima samoupravljanja u socijalizmu pišu u svojim radovima i A. Bovin, A. F. Brjanskij, I. N. Gavrilenko, D. A. Kerimov, A. I. Lazarev, B. M. Lukjanov, D. I. Cesnokov i drugi.

¹⁰ A. K. Belyh: *Upravlenie i samoupravlenie*, izd. »Nauka«, Leningrad, 1972, str. 96, 98.

L. A. Grigorjan: *Sovety — organy vlasti i narodnogo samoupravlenija*, izd. Juridičeskaja Literatura, Moskva, 1965, str. 16—17.

¹¹ V. I. Lenin: PSS, tom 31, str. 180; tom 32, str. 127; tom 33 str. 18, 42, 55, 65, 66, 84, 102, 167, 172, 179.

državno-politička vladavina (diktatura proletarijata nad buržoazijom), postojanje posebnih organa državopravne prinude i posebnog sloja profesionalnih upravljača, funkcija i organi vojne zaštite od spoljnog neprijatelja i sl. Na drugoj strani su obeležja i funkcije socijalističke države koje ju čine »ne državom« u pravom (užem) smislu: »uzdizanje proletarijata u vladajuću klasu« i »osvojenje demokratije«, organizacija trudbeničkih masa na izgradnji socijalizma, privredno-organizatorske i kulturno-vaspitne funkcije države, metod ubeđivanja i sl. Od momenta stvaranja socijalističke države njoj su »svojevrsna obeležja sveopšte demokratije, koja se postepeno pretvaraju u preovlađujuća«. Zbog toga se »u opštoj formi može izvesti zaključak o dvojstvenom i međusobno povezanom procesu odumiranja države: odumiru i otpadaju državne funkcije u užem smislu, a razvijaju se i transformišu one funkcije koje nisu u pravom (užem) smislu¹². »Dijalektika razvoja sastoji se u tome što će u meri napredovanja socijalističkog društva ka komunizmu postepeno da iščezavaju, odumiru ta obeležja naše države, koja je karakterišu kao državu, a sve veći razvitak ostvarivaće nedržavna obeležja i aspekti političke organizacije društva.«¹³

Ovakav opšti zaključak da se proces odumiranja političke organizacije društva sastoji u otpadanju onih svojstava države koja je čine državom u užem smislu, a o razvoju nedržavnih obeležja, zastupa najveći dio sovjetskih autora, ali ga neki prihvataju uslovno, dajući mu posebna tumačenja.

U borbi protiv tzv. desnog revizionizma pojedini autori su, naročito u vreme donošenja Programa KPSS, proces odumiranja države shvatali samo kao proces transformacije svih njenih funkcija, a ne i kao proces nestajanja, otpadanja nekih od njih. »Glavna linija procesa odumiranja nije u otpadanju funkcija, nego u postepenom prerastanju socijalističke državnosti u društveno samoupravljanje.«¹⁴

Nasuprot tome neki naučnici smatraju da proces odumiranja obuhvata sve funkcije i svojstva države, a ne samo neke od njih. Zato oni uvode dva tumačenja pojma procesa odumiranja. Proces odumiranja države u užem smislu čini otpadanje i iščezavanje onih državnih organa, funkcija i obeležja koji ih čine državom u užem smislu. Proces odumiranja države u širem smislu obuhvata »celokupnost procesa transformacije državnosti u komunističko samoupravljanje« i čini ga sem odumiranja države u užem smislu i preobražaj onih organa i funkcija političke organizacije socijalističkog društva koji će ostati i u komunizmu. Suština tog preobražaja sastoji se u tome da će ti organi i funkcije ostati, ali će gubiti državno-politički karakter i postaće ograni i funkcije samog društva¹⁵.

¹² A. K. Belyh, *op. cit.*, str. 133—134;

V. V. Nikolaev: *Lenin o sovjetskom gosudarstve*, Moskva, 1960, str. 97—98; A. Bovin: *Ot gosudarstva diktatury proletariata k obščnarodnomu gosudarstvu*, »Kommunist«, No 5/1962, str. 21—23.

¹³ V. V. Platkovskij: *Leninskoe učenie o socialističeskom gosudarstve i sovremennost*, str. 21.

¹⁴ V. M. Sikorskij: *Socialističeskoe gosudarstvo i sovremennij revizionizm*, Minsk, 1961, str. 176.

Slične stavove zastupa i A. P. Butenko u svom angažovanom članku protiv »revizionizma«: *Programa KPSS i učenie o diktature proletariata, Gosudarstvo i komunizm*, str. 185—186.

¹⁵ A. K. Belyh, *op. cit.*, str. 136—137.

Odumiranje države i nastajanje komunističkog samoupravljanja je »mno-
gostran i dug proces koji se ostvaruje postepeno« i on uključuje u sebe tri
međusobno povezana pravca razvoja: »1. odumiranje određenih funkcija dr-
žave; 2. prelazak pojedinih društveno neophodnih funkcija od državnih orga-
na na društvene organizacije; 3. postepeni gubitak političkog karaktera svih
funkcija, ukoliko iščezavaju klase«¹⁶.

Jačanje i proširivanje socijalističke demokratije, prema sovjetskoj pravnoj
i političkoj teoriji, predstavlja osnovni put i glavni sadržaj odumiranja države
i nastajanja samoupravljanja — procesa transformacije socijalističke držav-
nosti u komunističko društveno samoupravljanje.

Ali, »odumiranje države označava istovremeno i odumiranje demokra-
tije... jer je demokratija forma države. U komunizmu demokratsko upravlja-
nje će izgubiti politički karakter i transformiraće se u samoupravljanje«¹⁷. Na
taj način proces nastajanja samoupravljanja povezan je sa razvojem demokra-
tije i sa odumiranjem države, ali se ne iscrpljuje u njima. Proces nastajanja
komunističkog samoupravljanja razvija se kroz dve osnovne međusobno ispre-
pletane forme: kroz odumiranje (u užem smislu) — nestajanje nekih državnih
organa i funkcija, na jednoj strani, a na drugoj kroz preobražaj različitih ka-
rika, elemenata i funkcija političke organizacije socijalističkog društva — dr-
žavnih organa i društvenih organizacija, koje će se sjedinjavati, gubiti poli-
tički karakter i u preobraženom vidu postojati i u komunizmu.

Proces preplitanja i zbližavanja državnog i društvenog (samo)upravljanja¹⁸,
po sovjetskim autorima, jedna je od zakonomernosti nastajanja komunističkog
samoupravljanja i stupanj njihovog slivanja i sjedinjavanja jedan je od krite-
rija razvijenosti procesa transformacije socijalizma u komunizam. To prepli-
tanje i zbližavanje na sadašnjoj etapi ostvaruje se u nizu formi, od kojih su
važnije: sovjeti sve više istupaju ne samo kao organi vlasti, nego i kao ma-
sovne društvene organizacije; državni aparat se demokratizuje i u njegovom
radu sve su prisutnija društvena načela; sve je više zastupljena praksa da
državni organi ostvaruju neke funkcije zajedno sa društvenim organizacijama
ili da se formiraju njihovi zajednički organi; funkcije državnih organa pre-
nose se na društvene organizacije. Nastajanje komunističkog samoupravljanja,
dakle, predstavlja, s jedne strane postepeno nestajanje razlika između držav-
nog i društvenog upravljanja, a s druge strane — njihovo istovremeno pre-
plitanje, zbližavanje i sjedinjavanje.

Komunističko samoupravljanje nastaje na osnovi transformisanih držav-
nih organa, društvenih organizacija i svih drugih elemenata političke organiza-
cije socijalističkog društva. Koji su od tih brojnih delova postojeće strukture
socijalističkog društva bazični elementi iz kojih izrasta komunističko samo-
upravljanje?

¹⁶ A. P. Butenko: *Programa KPSS i učenje o diktature proletariata, Gosudarstvo i kommunizam*, str. 192.

¹⁷ F. M. Burlackij: *Razvitie socialističeskoj demokratii, ukreplenie i otmiranie gosudarstva, Demokratija i kommunizm*, sbornik statej, GIJUL, Moskva, 1962, str. 247—248.

¹⁸ Pod državnim upravljanjem sovjetski autori podrazumevaju upravljanje koje ostvaruju demokratizovani državni organi, a pod društvenim — ono koje ostvaruju društvene organizacije.

1. *Sovjeti trudbenika* su više od svih drugih postojećih organa i organizacija pogodni i sposobni da postanu »osnova formiranja sistema samoupravljanja komunističkog društva, jer oni objedinjavaju i predstavljaju ceo narod, celo društvo«¹⁹. Ovu tezu u raznim varijantama zastupaju svi autori koji se have ovim pitanjima i ona se najčešće obrazlaže sledećim argumentima²⁰. Preplitanje državnih i društveno-samoupravnih elemenata prisutno je u cjelokupnom sistemu političke organizacije socijalističkog društva, u svim njegovim delovima i elementima, Sovjeti u tom pogledu zauzimaju posebni položaj: »oni neposredno sjedinjuju u sebi obeležja državne i društvene organizacije, izražavajući samim tim jedinstvo države i društva«²¹. Na sadašnjem nivou razvoja sovjeti su istovremeno i »organi državne vlasti i najmasovnija društvena organizacija«²². Po svojoj prirodi sovjeti već jesu i sve više postaju »radni organi«, »radne korporacije« samih trudbenika, izgrađeni na delegatsko-kongresnim principima, oni su najpotpunije oličenje »načela onog narodnog samoupravljanja koje je u budućnosti pozvano da zameni državnost«. Na sadašnjem stupnju razvoja »to samoupravljanje naroda još nosi državno-politički karakter, ali u budućnosti ono se postepeno preobražava u komunističko društveno samoupravljanje«. Pošto se sovjeti brinu o svim stranama života i aktivnosti naroda, oni su organi »samoupravljanja celog društva. Ali, u sadašnjim uslovima, kada postoji neophodnost državnosti, sovjeti su istovremeno i organi državne vlasti i narodnog samoupravljanja«. U daljem razvoju sovjeti će sve više gubiti obeležja državnosti i sve više da istupaju u svojstvu društvenih organizacija i organa samoupravljanja i kao rezultat takvog razvoja oni će se sjediniti sa drugim asocijacijama trudbenika »u jedinstveni sistem društvenog komunističkog samoupravljanja«²³. Dijalektika evolucije sovjeta, stoga se rezimira ovako: »Stvoreni kao masovna društvena organizacija, oni se, s pobedom socijalističke revolucije, učvršćuju kao organi vlasti, objedinjujući u sebi državnu vlast i samoupravljanje naroda, ostajući najmasovnija

¹⁹ M. Piskotin, B. Lazarev, D. Gapdukov: *Sovety, demokratija, samoupravlenie*, »Kommunist«, No 4/1962, str. 14.

²⁰ Videti: D. I. Česnokov: *Ot gosudarstvennosti k obščestvennomu samoupravleniju*, Gospolitizdat, Moskva, 1960, str. 20—22;

V. Vasilev: *Sovety kak »raboščie organy«*, Sovety deputatov trudjaščihsja», No 4/1962;

S. S. Kravčuk: *Sočetaťe v Sovetah čert gosudarstvennoj i obščestvennoj organizacii*, Ibid., No 1/1962, str. 9—15; *Sovety deputatov trudjaščihsja v period razvernutoho stroitelštva kommunizma*, sb. statej, izd. VPS i AON, Moskva, 1961, str. 29—67;

A. I. Lukjanov, B. M. Lazarev: *Sovetskoe gosudarstvo i obščestvennye organizacii*, Gosjurizdat, Moskva, 1961; *Formy učastija obščestvennosti v rabote mestnyh sovetov . . .*, Gosjurizdat, Moskva, 1963, str. 19—24;

Ju. A. Tihovirov: *Sovety i razvitie gosudarstvennogo upravljenija v period razvernutoho stroitelštva kommunizma* izd. Jurid. liter. Moskva, 1963, str. 101—107;

L. Karapetjan, V. Razin: *Sovety obščenarodnogo gosudarstva*, Politizdat, Moskva, 1964, str. 152—158;

L. A. Grigorjan, *op. cit.*, str. 45—54 i 196—229.

²¹ M. Piskotin i dr., *citirani članak*, str. 14.

²² A. Kosicyn: *Gosudarstvo razvitigo socialističeskogo obščestva*, »Kommunist«, No 6/1973, str. 68;

L. A. Grigorjan, *op. cit.*, str. 48—54.

²³ M. Piskotin i dr., *citirani članak*, str. 13—16.

L. A. Grigorjan, *op. cit.*, str. 24, 44—45, 54.

organizacija trudbenika; prolaskom na razvijenu izgradnju komunizma sovjeti, ostajući organi državne vlasti, sve se više pretvaraju u nedržavne društvene organizacije narodnih masa, idući putem potpunog preobražaja u organe komunističkog društvenog samoupravljanja.«²⁴

2. Porast uloge *društvenih organizacija* i njihovo sve šire učešće u rešavanju državnih i društvenih pitanja »je zakonomerni proces« prerastanja socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje²⁵. Sjedinjujući u sebi predstavničku i neposrednu demokratiju društvene organizacije ostvaruju samoupravljanje ne samo u unutrašnjim pitanjima svoje organizacije, već, na osnovu sve šireg učešća u upravljanju društvom, sve više postaju organi narodnog samoupravljanja.

Društvene organizacije sve više učestvuju u radu državnih organa — sovjeta, njihovih izvršnih organa i komisija, čime se i ostvaruje preplitanje državnog upravljanja i društvenog samoupravljanja. Ovo njihovo učešće je mnogostrano i ono se izražava u pokretanju inicijative za rešavanje nekih društvenih pitanja, u razmatranju nacрта odluka koje rešavaju državni organi i zauzimanju stavova prema tim odlukama, u kontroli nad sprovođenjem donetih odluka i u neposrednom radu na ostvarivanju odluka. Učešće društvenih organizacija u radu državnih organa ostvaruje se putem: koordinacije delatnosti, paralelnim odlukama, zajedničkim rešenjima i stvaranjem zajedničkih organa, odnosno delegiranjem predstavnika u kolegijalne državne organe²⁶.

Društvenim organizacijama se, takođe, prenose u kompetenciju određene funkcije državnih organa (socijalno osiguranje, sport, kultura, regulisanje životnih i radnih uslova, odmora, rasonode). Ovo prenošenje potpunije izražava proces prerastanja državnosti u samoupravljanje, ali se ono odvija sporije nego uključivanje društvenih organizacija u rad državnih organa. U vezi sa ovakvom ulogom društvenih organizacija u rešavanju državnih i društvenih poslova postavlja se pitanje da li to vodi njihovom podržavljenju, ili se time ostvaruje podruštvljenje države. Odbacujući neke inostrane kritike o podržavljenju društvenih organizacija, sovjetski autori ističu da nova punomoćja koja dobijaju društvene organizacije, s jedne strane, znače prevashodno odsustvo i negaciju administrativne vlasti u ostvarivanju tih funkcija, a, s druge strane, čak i tamo gde dobijaju neka ovlašćenja državne vlasti za ostvarenje određene državne funkcije, društvene organizacije ih dobijaju ne u odnosu na članstvo, nego u odnosu na organe državne uprave »u cilju efektivnije zaštite prava i interesa trudbenika.« Povezujući se sa sovjetima, koji i »sami sve više istupaju kao društvene organizacije«, učestvujući u njihovom radu i preuzimajući neke njihove funkcije, društvene organizacije doprinose podruštvljenju, tj. odumiranju države i transformaciji postojećeg poretka u »budući bezdržavni sistem upravljanja poslovima društva — u komunističko društveno samoupravljanje«²⁷.

²⁴ L. A. Grigorjan, *op. cit.*, str. 47.

²⁵ M. Z. Belova: *Vozrastanie roli obščestvennyh organizacij v upravlenii gosudarstvom*, Filosofija, vyp. IV, Leningrad, 1963, str. 151, 157.

²⁶ Ju. M. Kozlov: *Učastvie obščestvennosti v sovetskom gosudarstvennom upravlenii*, str. 113—128.

²⁷ N. G. Aleksandrov: *Sovetskoe gosudarstvo i profsojuzy*, izd. MU, Moskva, 1965, str. 30—31;

Ju. M. Kozlov: *Učastvie obščestvennosti . . .*, str. 130—135.

3. *Radni kolektiv* predstavlja značajni element u sistemu organizacije socijalističkog društva. U Izveštaju CK KPSS 24. kongresu on se određuje kao »osnovna ćelija socijalističkog društva« koja zauzima sve značajnije mesto i ostvaruje sve važniju ulogu »u razvoju socijalističke demokratije«. On je »važno polje borbe za povećanje radne i društvene aktivnosti« trudbenika, u njemu se formiraju nova svojstva ljudi i »odnosi prijateljstva i međusobne drugarske pomoći«, kao i bitno obeležje »našeg načina života — odgovornost svakog pred kolektivom i odgovornost kolektiva za svakog radnika«²⁸.

Značajno mesto i rastuća uloga radnog kolektiva u sovjetskom društvu, »prirodna organska veza razvoja upravljačkih funkcija radnog kolektiva i nastajanja komunističkog samoupravljanja« predstavljali su ishodište teze da radni kolektiv čini osnovnu ćeliju i jedinicu budućeg komunističkog samoupravljanja kao celine, ili za njegove pojedine delove i karike²⁹.

Preko radnih kolektiva trudbenici ostvaruju ne samo privrednu aktivnost, nego vrše i druge značajne socijalno-političke funkcije. Radni kolektiv je ne samo objekt, nego i subjekt upravljanja. U njegovim upravljačkim funkcijama koncentrisana je društveno-politička aktivnost i suština radnog kolektiva. Ovi kolektivi uopšte, a naročito oni u sferi materijalne proizvodnje, su izraz i subjekt vlasti naroda, osnovne ćelije socijalističke demokratije i kroz njih radnička klasa u velikoj meri ostvaruje svoju »istorijsku misiju vladajuće klase«³⁰.

Svoje upravljačke funkcije, kao vid »socijalističkog radničkog samoupravljanja«, radni kolektiv ostvaruje neposredno — preko zborova radnog kolektiva, ili posredstvom odgovarajućih organa i organizacija konstituišu se i organi vlasti i društveno-političke i druge organizacije i organi. Privredna reforma koja se ostvaruje u SSSR-u akcentirala je značaj radnih kolektiva i njihovu sve veću ulogu u procesu suštinskih promena u metodima upravljanja proizvodnjom i značajnim izmenama u celokupnoj strukturi sovjetskog društva koje nastaju kao rezultat ove reforme. Na osnovu već ostvarenih promena u položaju i ulozi radnog kolektiva i tendencija koje se mogu uočiti sovjetski autori izvlače zaključak da se »jedna od zakonitosti razvoja socijalističke demokratije i formiranja komunističkog samoupravljanja sastoji u porastu upravljačkih funkcija socijalističkog radnog kolektiva«³¹.

Suština »prelaza ka komunističkom društvenom samoupravljanju zahteva pre svega i poglavito sveopšte učešće trudbenika u upravljanju svim stranama socijalnog života«. Na taj način, »socijalizam likvidira zajedno sa drugim dubokim socijalnim protivrečnostima i bitnu suprotnost između »onih koji upravljaju« i »izvršioća«. Sovjetski sistem je »već sada stvarno razgranat sistem kanala«, puteva i formi učešća trudbenika u upravljanju »svim stranama društvenog života«. To su brojni oblici predstavničke i neposredne demokratije. U tom okviru centralni problem »formiranja društvenog upravljanja u sferi proizvodnje svodi se na to da stvar celog kolektiva postane ostvarenje socijalnih funkcija upravljanja«. Time se u osnovnim društvenim odnosima preodole-

²⁸ *Materijal XXIV s'ezda KPSS*, Moskva, 1971, str. 80.

A. Kosicyn određuje radni kolektiv kao »najvažniju socijalnu ćeliju našeg društva« (*Kommunist*, No 6/1973, str. 68).

²⁹ Videći radove: B. V. Crigoreva, V. Eljmeeva, Ju. M. Kozlova, L. M. Kara-petjana, A. Motiljeva, V. I. Razina, A. F. Trubačeva, G. H. Šahnazarova.

³⁰ A. F. Belyh, *op. cit.*, str. 141—142.

³¹ A. K. Belyh, *op. cit.*, str. 144—146.

va »suštinska razlika između ,onih koji upravljaju' i ,onih kojima se upravlja' i svi postaju istovremeno« i jedno i drugo, »a to i jeste društveno komunističko samoupravljanje«³².

4. Izlaganje stavova o bazičnim elementima strukture socijalističkog društva iz kojih izrasta komunističko samoupravljanje, kao i razmatranje gledišta o putevima i sadržajima odumiranja političke i nastajanja samoupravne organizacije društva bilo bi nepotpuno bez iznošenja pogleda na *mesto i ulogu komunističke partije* u ovim preobražajnim procesima. I u zvaničnim partijskim dokumentima i u radovima vodećih sovjetskih teoretičara i naučnika ističe se da je porast uloge i razvoj političkog rukovođenja komunističke partije jedan od najvažnijih zakonitosti razvoja političkog sistema socijalizma i njegovog prerastanja u komunističko samoupravljanje. »Čeo tok socijalnog razvitka pokazuje da u meri proširenja zadataka i razmera komunističke izgradnje raste rukovodeća uloga komunističke partije, njena politička, organizatorska, ideološka i teorijska delatnost.«³³

Razvoj unutarpartijskih odnosa i usavršavanje unutarpartijske demokratije u okvirima demokratskog centralizma uslov je ostvarivanja rukovodeće uloge partije, jer ona time mora da »služi kao primer za demokratsku organizaciju socijalističkog društva«³⁴. Kao avangarda društvenih snaga koje grade komunističko društvo partija mora da ide najdalje i da bude »primer i obrazac izrade najsavršenijih formi komunističkog društvenog samoupravljanja« u organizaciji svog unutarpartijskog života, ističe se u Programu KPSS³⁵. I time partija postaje spona u prelazu socijalističkog upravljanja u komunističko samoupravljanje.

Statutarno obavezujući svoje članove i organizacije da »razvijaju samodelatnost i aktivnost masa, kao neophodni uslov postepenog prelaza od socijalističke državnosti na komunističko samoupravljanje«, KPSS stvara preduslove i za svoje odumiranje. I to odumiranje započinje kroz povezivanje i preplitanje rada partije i drugih subjekata sovjetskog društva, a nastavlja se kroz njihovo spajanje i ujedinjavanje. »Iscrpivši svoje funkcije na višem stadiju razvijenog komunizma, partija će se sliti sa organima komunističkog samoupravljanja. I to će biti kriterijum završetka njegovog formiranja.«³⁶

II

U kakvom je odnosu proces transformacije socijalističke političke organizacije u komunističko društveno samoupravljanje prema procesu odumiranja države, *kada započinje*, kroz koje *razvojne etape* prolazi, kakvim se *tempom*

³² Ju. E. Volkov: *Tak roždaetsja kommunističeskoe samoupravlenie*, izd. Mislj, Moskva, 1965, str. 10, 15—16, 21, 28, 172.

³³ M. Suslov: *KPSS — partija tvorčeskogo marksizma*, »Kommunist«, No 14/1971, str. 23.

³⁴ L. Pomelov: *Kommunističeskaja partija v uslovijah razvitogo socializma*, »Kommunist«, No 12/1972, str. 23.

³⁵ *XXII s'ezd KPSS, stenogr. otčet, tom III*, str. 331.

³⁶ A. K. Belyh, *op. cit.*, str. 147;

L. A. Gromov, op. cit. str. 106—108

ostvaruje i od čega zavisi, te kakve su *perspektive* ovih procesa u sovjetskom društvu.

Otkrivanje međusobnih odnosa i unutrašnjih veza nastajanja samoupravljanja i razvoja i odumiranja države, prema sovjetskim ocenama, jedan je od važnih doprinosa naučnog socijalizma. Stavom o prerastanju socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje dat je odgovor na jedno od najkrupnijih pitanja marksističke teorije — o istorijskom putu razvoja i odumiranja države. »Država koja prerasta u komunističko samoupravljanje — upravo i jeste odumiruća socijalistička država.«³⁷ U tom smislu u Programu KPSS i govori se da će »razvoj socijalističke državnosti da postepeno dovede do njenog preobražaja u društveno komunističko samoupravljanje.«³⁸

Kada započinje proces odumiranja države i njenog prerastanja u komunističko samoupravljanje? O ovome postoje brojna i veoma različita gledišta, koja se mogu klasifikovati u nekoliko grupa.

Predstavnici stare staljinske škole i njihovi sledbenici početak procesa odumiranja države vezivali su tek za komunističko društvo. Čak i u vreme donošenja Programa KPSS, kada je oficijelno konstatovano da se proces odumiranja sovjetske države već ostvaruje, oni su u borbi protiv jugoslovenskih stavova isticali da samo revizionisti mogu da tvrde da socijalistička država počinje da odumire od svog nastanka, još u periodu izgradnje socijalizma³⁹. Pri tom su oni naglašavali Lenjinov stav da je »proletarijatu potrebna država« i da će ona odumreti tek u komunizmu, ali su redovno »ispuštali« i »zabavljali« ono Lenjinovo upozorenje da je »po Marksu proletarijatu potrebna samo odumiruća država, tj. ona koja je izgrađena tako da bi bez odlaganja počela da odumire i ne bi mogla da ne odumire«⁴⁰. Nasuprot njima, drugi sovjetski autori, polazeći od ovog Lenjinovog stava i drugih njegovih i Marksovih i Engelsovih misli, početak odumiranja države vezuju za početak sovjetskog društva i ukazuju na etape kroz koje ti procesi prolaze.

Prva od ovih grupa ima dve brojne podgrupe autora. Jedni od njih smatraju da »do izgradnje komunizma ne može biti reči o odumiranju države, reč može da bude samo o jačanju države proleterske diktature kao oruđa stvaranja svih uslova za odumiranje države«⁴¹. Drugi, pak, tvrde da država počinje da odumire nakon potpune pobeđe socijalizma, sa prelaskom društva na izgradnju komunizma, sa prerastanjem socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje⁴². Ova izrazito dogmatska, konzervativna i neargumentovana gledišta bila su izložena osnovanoj kritici nakon XXI i

³⁷ A. K. Belyh, *op. cit.*, str. 128.

³⁸ *Programma KPSS*, str. 109.

³⁹ B. S. Manjkovskij: *Kritika revizionističkih teorij po voprosam socialističeskoj demokratii, Demokratija i kommunizm* str. 265.

A. P. Butenko, *Programa KPSS i učenje o diktaturi proletariata, Gosudarstvo i kommunizm*, str. 185.

⁴⁰ V. I. Lenin, *PSS*, tom 33, str. 24.

⁴¹ K. I. Mokičev: *Protiv revizionističkih izvrašenij marksistsko — leninskogo učenja o gosudarstve i prave*, izd. VZJUI, Moskva, 1959, str. 18. Slične poglede zastupaju i: N. G. Aleksandrov, M. Aršanov, S. A. Golunskij, M. S. Strogovič.

⁴² V. I. Razin: *Političeskaja organizacija obščestva*, izd. MGU, Moskva, 1967, str. 150—151. Ovakvo mišljenje zastupaju i L. Karapetjan, G. I. Petrov, V. D. Skvorcov, N. Farberov.

XXII kongresa⁴³, pa, iako nisu potpuno potisnuta, na njima se nećemo zadržavati.

Brojni sovjetski autori koji početak odumiranja države vezuju za rani period sovjetskog društva takođe nisu jedinstveni u određivanju početnog momenta ovog procesa. Dok jedni nalaze da je sovjetska država počela da odumire nakon likvidacije eksploatorskih klasa i nestajanja funkcije klasnog ugnjetavanja⁴⁴, drugi početak odumiranja vezuju za pobedonosnu socijalističku revoluciju, za sam početak konstituisanja diktature proletarijata⁴⁵, kao što postoje autori koji su između ove dve grupe, ili se u raznim svojim radovima kolebaju i izražavaju čas jedno, čas drugo gledište⁴⁶. Razvijenija i argumentovanija od ovih gledišta korisno je izložiti i na njima se zadržati.

U obrazlaganju svojih gledišta ovi autori polaze od već pomenutih Lenjinovih određenja socijalističke države kao »prelazne države«, »poludržave«, »države ne u pravom smislu«.

Prema Volkovu socijalistička država od momenta svog konstituisanja je ne samo odumiruća država, nego istovremeno prelazni tip političke organizacije prema komunističkom društvenom samoupravljanju, pošto su to dva nerazdvojna aspekta istog procesa. »Socijalistička država na svim etapama svog postojanja karakteriše se obeležjima nepoznatim nijednoj ranijoj državi. Od samog početka svog nicanja ona je predstavljala prelaznu političku organizaciju ka nedržavnom sistemu društvenog komunističkog samoupravljanja... Ona je samo poludržava, jer su joj odmah svojstvena, a u meri izgradnje socijalizma sve se više ispoljavaju, obeležja potpuno osobite, nedržavne forme socijalne organizacije — komunističkog društvenog samoupravljanja. Eto zašto je već proleterska diktatura 'ne država u pravom smislu'. Posebno svojstvo koje je već od početka čini odumirućom državom i prelazom ka komunističkom društvenom samoupravljanju je »privlačenje trudbeničkih masa upravljanju društvenim poslovima. A ono je odmah svojstveno socijalističkoj državi«. Istina ova svojstva »bila su narušena u godinama kulta ličnosti, kada su se gazile norme socijalističke demokratije, gušila inicijativa masa«, ali ni onda nisu sasvim potisnuta, a nakon XX i XXII kongresa KPSS, sa opredeljenjem na razvoj socijalističke demokratije, ponovo su sve šire i potpunije prisutna. Time je proces odumiranja države i konstituisanja samoupravljanja stupio u novu, višu etapu⁴⁷.

I drugi sovjetski naučnici smatraju da je ne samo Pariska komuna, nego i sovjetska država još od oktobarske revolucije bila prelazna odumiruća država. »Proleterska država koja je iznikla u nas odmah posle njene pobeđe počela

⁴³ P. I. Kudrjavcev: *Protiv uprošćenstva i vulgarizaciji*, »Kommunist«, No 14/1959; »Istoričeskij XXII s'ezd KPSS i zadači sovskejskoj nauki o gosudarstve i prave, redakce. članak, »Sovetskoe gosudarstvo i pravo«, No 11/1961;

P. S. Romaškin: *Komunizam i gosudarstvo*, »Voprosy istorii KPSS«, No 10/1961.

⁴⁴ Ovde spadaju gledišta: F. M. Burlackog, G. Glezermana, V. Ukraineva, B. S. Manjkovskog, V. Toporina, D. I. Cesnokova.

⁴⁵ Poznatiji zastupnici ovog gledišta su: A. Bovin, Ju. E. Volkov, L. M. Karapetjan, F. D. Kretov, G. D. Furmanov i dr.

⁴⁶ Ovde se mogu uvrstiti stavovi P. S. Romaškina, V. S. Petrova i dr.

⁴⁷ Ju. E. Volkov: *Ukrepjenje i otmiranie socialističeskogo gosudarstva, XXII s'ezd KPSS...*, str. 223—224, 219, 222.

Ju. E. Volkov: *Tak roždaetsja komunističeskoe samoupravlenie*, izd. »Mislj« Moskva, 1965, str. 10, 12—14.

je da gubi obeležja države u užem smislu, počela je baš u tom smislu da odumire.«⁴⁸ Sovjetska država, »samo što se pojavila na istorijskoj areni, već je prestala da bude država u pravom smislu reči i u tome se izražava određeni početak njenog odumiranja«⁴⁹.

U radu S. L. Fuksa ovom pitanju se prilazi sa istih teorijskih premisa i od istovetnih ocena o karakteru sovjetske države koja je počela da se konstituise nakon pobeđe oktobarske revolucije, ali se uočava drugačija logika razvoja, te se dolazi i do drugačijih zaključaka. Po njemu je prvobitna sovjetska država počela da se konstituise kao »organizacija naoružanih radnika« na »vladavini načela neposredne demokratije«, te je krajem 1917. i početkom 1918. godine bila odumiruća država koja prerasta u samoupravljanje. Međutim, duboke promene u unutrašnjoj situaciji i međunarodnom položaju Sovjetske republike, građanski rat i strana vojna intervencija »neizbežno su morali da unesu ozbiljne korektive u praksu sovjetske državne izgradnje i u njeno teorijsko uopštavanje«. Stvaraju se stalna kadrovska armija i posebni organi bezbednosti, izgrađuje se sve veći činovnički aparat sa širokim kompetencijama, funkcioneri se postavljaju odozgo. Tako se sovjetska vlast »ne sliva s organizovanim naoružanim narodom«, već se »ostvaruje preko državnog aparata, a ne neposredno od celog naroda«. Ovakva praksa i koncept, po Fuksu, već su i teorijski uopšteni u Programu Bolševičke partije 1919. godine. Na osnovu toga Fuks izvlači zaključak da »nema osnove da se sovjetska država na svim etapama svog razvoja karakteriše kao 'ne država u pravom smislu' ili kao 'poludržava'... jer postoji 'posebna sila' koja se još ne sliva sa narodom«. Po ovom autoru to nastaje posle likvidacije eksploatorskih klasa i izgradnje socijalističkog društva, te onda i započinje proces »odumiranja države ili njenog prerastanja u komunističko društveno samoupravljanje«⁵⁰. Belih smatra da su koncepcije koje početak odumiranja socijalističke države vezuju ili za momenat njenog nastajanja ili za pretvaranje diktature proletarijata u opštenarodnu državu jednostrane jer »odražavaju dva različita aspekta problema«, te ih treba uzeti ne po principu isključivanja »ili — ili«, nego — po principu međusobne povezanosti »i — i«. Njegov diferencirani pristup raznim stranama odumiranja države je »strogo razgraničen« dva aspekta odumiranja: komparacija socijalističke države sa »prethodnim, klasno-eksploatorskim državama (prvi aspekt) i razmatranje njenih socijalističkih obeležja u poređenju sa komunističkim samoupravljanjem (drugi aspekt)».

Pobeda socijalističke revolucije u svetsko-istorijskom smislu označava početak procesa odumiranja države, jer se socijalistička država u poređenju s eksploatorskim državama od momenta svog nastanka javlja kao »poludržava« i »odumiruća država«, pošto je ona politički organ vladavine trudbeničke većine nad eksploatorskom manjinom. U tom smislu već »sam fakt njenog nicanja predstavlja početak odumiranja države uopšte, države kao političke organizacije klasnog društva, uzete u opšteteorijskom, opštesociološkom smislu«.

⁴⁸ F. D. Kretov: *Gosudarstvo i kommunizm*, izd. »Nauka«, Moskva, 1966, str. 29—30.

⁴⁹ P. S. Romaškin: *Kommunizm i gosudarstvo*, »Voprosy istorii KPSS«, No 1961, str. 87.

⁵⁰ S. L. Fuks: *K voprosu o »polugosudarstve«*, »Pravovedenie«, izd. Leningr. universiteta, Leningrad, No 3/1965, str. 18—28.

Odumiranje države ima po Belihu i drugi, glavni, osnovni aspekt i on je u »poređenju ne sa prošlim, nego sa budućim«, a njegova suština je u posmatranju međusobnih odnosa »socijalističke državnosti i bezdržavnog uređenja društva, upoređenja socijalističke države i komunističkog samoupravljanja« i u tome je »suština problema«. U momentu svog nastajanja socijalistička država gubi samo ona obeležja koja je čine državom uopšte, državom u užem smislu (prvi aspekt odumiranja), ali tada ona ne gubi, već tek poprima obeležja socijalističke države koja se razlikuje od komunističkog samoupravljanja. Sa tog, drugog aspekta ona još nije odumiruća država. Zbog složene i teške borbe protiv otpora svrgnutih klasa novonastala proleterska diktatura ne može odmah da odumre, već samo stvara preduslove za to. »Država proletarijata organizovanog u vladajuću klasu je odumiruća u poređenju sa eksploatatorskim državama.« Ali ona mora da prođe ceo niz etapa svoga razvoja »da bi počela da gubi suštinske funkcije i karakteristike socijalističke države. Prema tome, na tom planu ona se ne može u tom vremenu da odredi kao odmah odumiruća država«. Pretvaranje države diktature proletarijata u opštenarodnu državu, posle likvidacije eksploatatorskih klasa, značajna je etapa odumiranja i države uopšte i socijalističke države posebno, jer nestaju klasno-diktatorske funkcije, čime se menja ne samo suština države u užem smislu, nego i socijalističke države. Tada počinje drugi aspekt odumiranja države, jer nestaje ono što nju razlikuje od komunističkog samoupravljanja, počinje da odumire sama socijalistička država. Sa prerastanjem socijalističke državnosti u komunističko samoupravljanje započeti proces odumiranja socijalističke države prelazi u novu etapu i novi kvalitet, nestaju oni elementi koji je čine državom i transformišu se u samoupravljanje.

Prema tome, po Belihu proces odumiranja države prošao je različite etape, zavisno od aspekta koji se posmatra. Proces odumiranja države uopšte odvijao se kroz dve i sada je u trećoj etapi: formiranje socijalističke države je prva etapa odumiranja države uopšte, pretvaranje diktature proletarijata u opštenarodnu državu je druga etapa njenog odumiranja, a prelazak opštenarodne države u komunističko samoupravljanje je treća etapa odumiranja države kao takve.

Odumiranje socijalističke države (drugi aspekt odumiranja) počinje sa pretvaranjem diktature proletarijata u opštenarodnu državu, a ona se sada, u procesu pretvaranja socijalističke državnosti u komunističko samoupravljanje, nalazi u drugoj etapi svog odumiranja.⁵¹

Drugo značajno pitanje koje proizlazi iz različitog pristupa i ocena o »poludržavi« i o početku odumiranja države je i pitanje o *početku prerastanja socijalističke državnosti u komunističko samoupravljanje*.

Za razliku od izloženih gledišta Volkova i dr., koji potpuno izjednačuju procese odumiranja države i rađanja komunističkog samoupravljanja i njihove početke vezuju za oktobarsku revoluciju, Belih smatra da i pored toga što proleterska država odmah po svom nastanku ima obeležja opštenarodne demokratije, ona je ipak diktatura jedne klase. Zato, po njemu, nastanak socijalističke države nije istovremeno i početak komunističkog samoupravljanja, nego tek »samoupravljanja radničke klase«. Diktatura proletarijata stvara preduslove za komunističko samoupravljanje, ali ne prerasta u njega, već u opšte-

⁵¹ A. K. Belyh *op. cit.*, str. 182—186.

narodnu socijalističku državu. Pobedom socijalizma, u periodu razvijenog socijalističkog društva započinje stvarni proces razvoja komunističkog samoupravljanja. »Prema tome, bezdržavno komunističko samoupravljanje počinje da se konstituiše ne od momenta nicanja socijalističke države, nego... od početka odumiranja socijalističke države u užem smislu«, u smislu transformacije političke u nepolitičku organizaciju društva. Komunističko samoupravljanje ne niče neposredno iz kapitalizma, nego iz razvijenog socijalističkog (samo)upravljanja.⁵²

Kakva je perspektiva ovih razvojnih procesa odumiranja države i preraćanja političke u samopravnu organizaciju društva? Ovo opšteteorijsko pitanje sovjetski naučnici konkretizovali su u pitanje: da li savremena politička organizacija sovjetskog društva, izražena u opštenarodnoj državi, kao državi koja odumire i prerasta u samoupravljanje — predstavlja poslednju etapu odumiranja državnosti i poslednji oblik političke organizacije društva? I na ovo pitanje među sovjetskim naučnicima postoje različiti odgovori.

Jedna grupa autora smatra da se »osobnost opštenarodne države sastoji u tome što ona predstavlja novu i poslednju etapu razvoja sovjetske socijalističke države«⁵³. Nasuprot tome, druga grupa autora smatra da se opštenarodna država ne može da pretpostavi kao poslednja etapa razvoja državnosti⁵⁴. Pri tome se polazi od teze da razvoj državnosti prolazi iste one etape kao i društvo u celini. Pošto se predviđa da će komunizam u svom razvoju proći kroz tri osnovne faze (izgradnja osnova komunizma, stvaranje komunizma u osnovnom i potpuna pobjeda komunizma), to se smatra da će »odgovarajuće etape razvoja proći i politička organizacija socijalizma koja prerasta u komunističko samoupravljanje«. Na osnovi toga pretpostavlja se da će postojati i svojeobrazna »etapa komunističke političke organizacije društva«, svojevrsna »politička organizacija svetske socijalističke i komunističke zajednice«, specifična, uslovno nazvana »nepolitička država«.

Posle konačnog nestanka kapitalizma i pobjede komunizma u svetskim razmerama, na »osnovi svetske političke privrede« zapoćeće proces »obrazovanja jedinstvene svetske komunističke države«, koja će, zbog neravnog razvika socijalizma i komunizma u pojedinim zemljama, biti »baš država, politička organizacija, sve do tog momenta dok sasvim ne iščeznu razlike među nacijama i ne obrazuje se jedinstvena, opštečovečanska komunistička zajednica ljudi. To će biti svojevrsno sjedinjavanje komunističkog samoupravljanja sa preostalim elementima državnosti. Tek na višem stupnju razvoja jedinstvenog komunističkog društva«, kada se potpuno zbliže svi narodi i stope u »jedinstveni opštečovečanski kolektiv«, država će u svetskim razmerama »potpuno da odumre, politička organizacija društva pretvoriće se u nepolitičko samoupravljanje«⁵⁵.

⁵² *Ibid.*, str. 188—190, 197—202.

⁵³ G. I. Petrov: *K voprosu ob opredelenii obščenarodnogo gosudarstva*, »Sovetskoe gosudarstvo i pravo«, No 3/1965, str. 18. Slična gledišta zastupaju i N. G. Aleksandov, F. M. Burlackij, J. M. Kozlov, A. P. Kosicin, B. S. Manjkovskih u pomenutim rodovima.

⁵⁴ Ovdje spadaju gledišta A. K. Belyha, F. D. Kretova, M. I. Mišina, V. Platkovskog, P. Fedosejeva, C. L. Furmanova.

⁵⁵ A. K. Belyh, *op. cit.*, str. 200—201;

F. D. Kretov: *Gosudarstvo i kommunizm*, str. 85—90.

Prezentirani stavovi, gledišta i koncepcije izraz su i odraz stupnja do kojeg su sovjetski autori došli u razmatranju i opšteteorijskoj razradi ovih složenih, kompleksnih, aktuelnih i kontroverznih fundamentalnih pitanja socijalističke teorije — o transformaciji socijalističke državnosti u komunističko društveno samoupravljanje. Ne ulazeći u ocene o naučnoj zasnovanosti i teorijskoj valjanosti svakog od njih, o njihovoj prilagođenosti praktičnim potrebama i njihovom doprinosu rešavanju konkretnih problema sovjetske društvene prakse — jer to nije ni bio cilj ovog priloga — može se, na koncu, konstatovati:

prvo, izuzetno intenzivno, svestrano, dugoročno i temeljno bavljenje ovom problematikom izraz je spoznaje da je sovjetsko društvo dostiglo takav nivo razvoja kada nastaju ne samo uslovi, nego i potrebe da se teorijski razrešavaju sazreli problemi društvene prakse;

drugo, u razmatranju i razradi ovih problema, u raspravama i sukobima različitih pogleda i koncepcija, u pokušajima da se oni utemelje na fundamentalnim postavkama naučnog socijalizma postignuti su značajni rezultati ne samo u vraćanju izvornim stavovima Marksa, Engelsa i Lenjina — što je u periodu staljinizma bila najdublja jeres — nego i u samostalnoj razradi ovih, ranije tabu tema o odumiranju države i razvoju samoupravljanja, i

treće, različitost gledišta i koncepcija, žive rasprave i oštri sukobi, studiozan prilaz, argumentovano osporavanje tuđih i dokazivanje valjanosti svojih stajališta, izbegavanje etiketiranja i sl. ukazuju na novu atmosferu i u ovoj oblasti stvaralaštva, iako se i dalje samo po sebi podrazumeva da se u tim traženjima, različitostima i samostalnim doprinosima ne prelazi opšti okvir i smer dat u oficijelnim partijskim dokumentima.

Sve to ukazuje na potrebu za sistematskije i studioznije izučavanje kako ovih sovjetskih teorijskih koncepcija, tako i društvene prakse koja im čini podlogu i koja sve imperativnije traži da početni elementi transformacije socijalističke državnosti u komunističko samoupravljanje prerastu u sve širi, dublji i sveobuhvatniji proces, te da tako izrastu u novi kvalitet — u dijalektičku negaciju i prevazilaženje postojeće državnosti samoupravljanjem.